

УДК 37.015.31

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.5.7>

Ольга КОВАЛЬЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна, 32300

ORCID: 0000-0003-3100-2538

Бібліографічний опис статті: Ковальчук, О. (2024). Соціально-емоційне навчання як засіб розвитку особистості молодшого школяра. *Acta Paedagogica Volynienses*, 5, 48–54, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.5.7>

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Соціально-емоційне навчання є ключовим аспектом розвитку особистості молодшого школяра, що сприяє успішній адаптації до вимог сучасного суспільства. У статті досліджено особливості соціально-емоційного розвитку, його структурні компоненти та значення в контексті освітньої діяльності. Особливу увагу приділено визначенню таких особистісних рис, як емпатія, емоційна усвідомленість, самоконтроль, стресостійкість, міжособистісна взаємодія та здатність до конструктивного вирішення конфліктів.

Проаналізовано основні наукові підходи до розуміння феномену соціально-емоційного розвитку, включаючи концепції Е. Торндайка, Г. Айзенка, Д. Гоулмана та інших вчених. Розглянуто роль соціально-емоційного навчання у сучасній системі освіти, зокрема в рамках програми *SEE Learning*, яка була впроваджена в Україні.

Окреслено перспективи використання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Представлено приклади практичних вправ, які сприяють формуванню в дітей навичок емпатії, саморегуляції, ефективної комунікації та прийняття рішень. Охарактеризовано роль соціально-емоційного навчання у позашкільній освіті молодших школярів та наведено приклади впровадження.

Результати дослідження підтверджують, що інтеграція соціально-емоційного навчання в освітній процес сприяє гармонійному розвитку особистості, підвищує мотивацію до навчання та створює умови для формування емоційно зрілих і соціально адаптованих громадян. Запропоновано подальші напрями досліджень для вдосконалення методик розвитку соціально-емоційних компетенцій у дітей різного віку.

Ключові слова: соціально-емоційне навчання, соціально-емоційний розвиток, соціальна компетентність, діяльнісний підхід, індивідуальний розвиток особистості, виховання, молодший школяр, позашкільна освіта, освітній процес.

Olga KOVALCHUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Postgraduate Education, Kamyanets-Podilsk National University named after Ivan Ogienko, Ogienko str., 61, Kam'yanets-Podilskiyi, Khmelnytsky region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0003-3100-2538

To cite this article: Kovalchuk, O. (2024). Sotsialno-emotsiine navchannia yak zasib rozvytku osobystosti molodshoho shkoliara [Social and emotional learning as a means of personality development in primary school students]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 5, 48–54, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.5.7>

SOCIAL AND EMOTIONAL LEARNING AS A MEANS OF PERSONALITY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

The socio-emotional development of the individual is a key aspect of the formation of emotional intelligence, which contributes to the successful adaptation to the requirements of modern society. The article examines the features of socio-emotional development, its structural components and significance in the context of educational activities. Particular attention is paid to the definition of such key abilities as empathy, emotional awareness, self-control, stress resistance, interpersonal interaction and the ability to constructively resolve conflicts.

The main scientific approaches to the definition of the phenomenon of socio-emotional development are analysed, including the concepts of E. Thorndike, H. Eysenck, D. Goleman and other scientists. The role of socio-emotional learning (SEL) in the modern education system is examined, in particular within the framework of the SEE Learning programme implemented in Ukraine.

The article outlines the prospects of using the integrated course "I Explore the World" for the development of emotional intelligence of primary school students. The author gives the examples of practical exercises that contribute to the development of children's skills of empathy, self-regulation, effective communication and decision-making.

The results of the study confirm that the integration of socio-emotional learning into the educational process contributes to the harmonious development of the individual, increases motivation to learn and creates conditions for the formation of emotionally mature and socially adapted citizens. Further directions of research are proposed to improve methods of developing socio-emotional competences in children of different ages.

Key words: *socio-emotional learning, socio-emotional development, social competence, activity-based approach, individual development of personality, education, primary school student, after-school education, educational process.*

Актуальність проблеми. Актуальність теми соціально-емоційного розвитку особистості обумовлена зростанням вимог сучасного суспільства до емоційної компетентності та соціальних навичок. Уміння розуміти власні емоції, керувати ними та будувати ефективні стосунки є необхідними для успішної адаптації в міжособистісному та професійному середовищі. Особливо важливо приділяти увагу формуванню цих навичок у молодшому шкільному віці, коли закладається основа емоційного інтелекту та соціальної взаємодії. Інтеграція елементів соціально-емоційного навчання в освітній процес сприяє гармонійному розвитку особистості, підвищенню рівня емпатії, стресостійкості та саморегуляції. Окрім того, розвиток таких навичок сприяє формуванню позитивного самосприйняття, мотивації до навчання й здатності до ефективного розв'язання конфліктів. Тому дослідження цього напрямку є важливим для вдосконалення освітніх практик і підготовки дітей до викликів сучасного світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-емоційний розвиток дітей досліджують такі науковці, як І. Савчин, С. Якімова, J. Cohen, N. Onunaku, S. Clothier, J. Popp та інші. Шляхи впровадження програми соціально-емоційного та етичного навчання в освітній простір України пропонують О. Глоба, Л. Гриневич, Т. Дрожжина, О. Елькін, О. Масалітіна та інші.

Емоційний розвиток дітей розкривають у своїх працях Г. Валькова, Р. Новікова, Р. Павелків, І. Сухопара, соціальний розвиток – О. Поліщук, В. Сергієнко, О. Матвієнко, фізіологічний розвиток – С. Марченко. Дослідженням розвитку соціально-емоційних навичок займаються Г. Реқун, М. Свіденська, D. Jones, M. Greenberg, M. Crowley, а питанням впливу батьківства на соціально-емоційні навички дітей – G. Moroni, C. Nicoletti та E. Tominey. Вплив соціально-

емоційного навчання на академічну успішність розглядають D. Antognazza, J. Sorrenti, U. Zörlitz, D. Ribeaud та M. Eisner.

Мета дослідження – аналіз особливостей соціально-емоційного розвитку особистості та обґрунтування ефективних підходів і методів його формування в умовах сучасного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-емоційний розвиток особистості можна визначити як здатність усвідомлювати власні емоції, розпізнавати емоційні стани інших людей і використовувати ці знання для ефективного вирішення завдань, конфліктів та суперечностей, які виникають у професійному, міжособистісному та внутрішньо-особистісному середовищі (Дужик Н., 2020). Незважаючи на те, що феномен соціально-емоційного розвитку широко досліджується, деякі його аспекти все ще викликають дискусії серед науковців.

Одним із перших дослідників цього явища був Е. Торндайк, який на початку ХХ століття обґрунтував концепцію соціального коефіцієнта в структурі особистості. Його роботи стали основою для теорії соціально-емоційного розвитку. Учений створив тест для оцінки рівня соціального інтелекту, що складався з питань для визначення рівня соціально-емоційного розвитку людини. Цей тест став базою для моделі Е. Торндайка, яка виокремлює абстрактний, механічний і соціальний інтелект. На думку Е. Торндайка, соціально-емоційна розвиненість відображає здатність керувати взаємовідносинами з іншими людьми, впливати на них, застосовуючи знання про емоції (Подофей С., 2019).

Дослідження соціально-емоційного розвитку з часом розвивалися і охоплювали різні підходи. У західній психології (Е. Торндайк, М. Саллівен) структура соціально-емоційного інтелекту включає такі ключові здібності:

- Самоповага – здатність усвідомлювати власну цінність, розуміти свої сильні й слабкі сторони, приймати себе з усіма перевагами та недоліками.

- Емоційна усвідомленість – вміння розпізнавати власні емоції та їхні причини, а також оцінювати емоційні реакції в конкретних ситуаціях.

- Асертивність (самовираження) – здатність чітко й впевнено висловлювати свої думки та почуття, відстоювати свої переконання, проявляючи твердість.

- Незалежність – вміння покладатися на власні сили, зберігати емоційну автономію від настроїв і дій оточуючих.

- Емпатія – здатність розуміти та усвідомлювати емоційні стани інших людей.

- Прийняття соціальної відповідальності – усвідомлення себе як частини соціальної групи, готовність до конструктивної взаємодії та відповідальності за свої вчинки.

- Міжособистісні взаємини – здатність до конструктивної комунікації й встановлення стосунків, заснованих на довірі та емоційній близькості.

- Стресостійкість – вміння зберігати спокій, знаходити рішення у складних ситуаціях і підтримувати психічну рівновагу.

- Контроль імпульсів – здатність регулювати емоційні реакції, уникати поспішних рішень і дотримуватися обґрунтованого підходу.

- Оцінка реальності – вміння порівнювати свої уявлення з об'єктивними фактами для прийняття правильних рішень.

- Гнучкість – готовність адаптувати свою поведінку та мислення до нових обставин.

- Розв'язання проблем – здатність формулювати проблему, шукати та впроваджувати ефективні рішення.

- Самоактуалізація – прагнення реалізувати свій потенціал і досягати поставлених цілей.

- Оптимізм – здатність бачити позитив навіть у складних ситуаціях.

- Відчуття щастя та благополуччя – вміння відчувати задоволення своїм життям і досягненнями.

Таким чином, зарубіжна психологія пропонує модель соціально-емоційного розвитку, яка базується на таких ключових здібностях особистості:

- усвідомлення, розуміння та вираження власних емоцій і почуттів;

- здатність аналізувати зв'язок між обставинами та емоційними реакціями інших людей;

- управління та контроль над власними емоціями;

- адаптація до змін і розв'язання проблем, пов'язаних як із власними емоційними станами (афектами), так і з особливостями поведінки інших людей;

- створення позитивних емоцій і підтримання внутрішньої мотивації для активної діяльності (Прахова С., Макаренко Н., 2020).

Ця модель охоплює базові компетенції, що сприяють формуванню соціального інтелекту й успішній адаптації у соціальному середовищі. В її межах соціально-емоційний розвиток трактується як процес «крос-культурної взаємодії», де соціальні та емоційні навички інтегруються у комплекс умінь. Цей комплекс допомагає людині ефективно самовиражатися, налагоджувати міжособистісні стосунки, долати життєві виклики й задовольняти свої потреби.

Емоційні та соціальні компетенції, закладені в основі цієї моделі, є фундаментом для досягнення високого рівня соціального інтелекту, опанування якого потребує розвитку всіх компонентів.

Дослідження Г. Айзенка підтвердили наявність прямого зв'язку між соціально-емоційним розвитком і віковими характеристиками: дорослі демонстрували вищий рівень соціально-емоційної зрілості, ніж діти, підлітки чи молодь. Крім того, дослідження виявили гендерні особливості цього розвитку: жінки в середньому краще розпізнавали емоції як у себе, так і в інших, порівняно з чоловіками (Семенов А., 2014).

Соціально-емоційний розвиток у молодших школярів відіграє ключову роль у формуванні їхньої здатності усвідомлювати власні емоції, розуміти почуття інших людей та ефективно взаємодіяти з однолітками. На цьому етапі важливо розвивати вміння контролювати емоційні реакції, адаптуватися до змін і зберігати емоційну стабільність, що сприяє підвищенню стресостійкості дітей. Особливу увагу слід приділяти навчанню створювати позитивні емоції, підтримувати мотивацію до навчання та самостійно вирішувати прості соціальні й емоційні проблеми. Важливим аспектом є створення

освітнього середовища, яке сприятиме розвитку емпатії, комунікативних навичок і здатності до конструктивного розв'язання конфліктів. Розвиток соціального інтелекту в молодшому шкільному віці закладає основу для успішної адаптації дітей у соціумі, формування позитивного самосприйняття та розуміння взаємодії з оточуючими (Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа», 2021).

Соціально-емоційне та етичне навчання (SEE Learning) – це інноваційна освітня програма, створена міжнародною командою дослідників Університету Еморі (США) за підтримки лауреата Нобелівської премії миру Далай-лами XIV. Програма базується на концепції соціально-емоційного навчання, розробленій американським психологом Деніелом Гоулманом, і ґрунтується на його відомій книзі «Емоційний інтелект» (2018), яка здобула широке визнання у світі (Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа», 2021).

Процес створення програми тривав понад два десятиліття і був масштабно протестований у 500 навчальних закладах різних країн, таких як США, Індія, Бразилія, Велика Британія, Швеція та Швейцарія. Завдяки універсальності, програма не містить елементів, які можуть суперечити культурним або релігійним цінностям, і є доступною для учнів різних віровизнань, включаючи мусульман, буддистів та атеїстів (What is Social Emotional Learning (SEL)).

У 2019 році Міністерство освіти і науки України затвердило впровадження програми SEE Learning у рамках пілотного проекту в 26 школах (наказ №1431 від 18 листопада). Метою програми є не лише розвиток навичок soft skills, але й покращення шкільної атмосфери, зміцнення стосунків між учнями й учителями, а також формування позитивного ставлення до навчання та власного розвитку.

Однією з практичних рекомендацій програми є облаштування «Куточка умиротворення» в кожному класі. Це місце створене для того, щоб учні могли відновлювати емоційний спокій або залишатися наодинці, коли відчувають тривогу чи потребують перерви. У цьому куточку розміщуються роботи учнів, плакати SEE Learning, подушки, м'які іграшки, книги чи інші заспокійливі ресурси. Такий простір сприяє

розвитку в дітей навичок самозаспокоєння та доброзичливості до себе (Що таке програма соціально-емоційного та етичного навчання і як вона працює. НУШ: Нова українська школа).

Соціально-емоційний розвиток молодших школярів у межах цієї програми допомагає дітям опанувати навички розуміння себе та інших, ефективного спілкування і побудови гармонійних стосунків. Це закладає основу для їхньої соціальної адаптації та подальших успіхів у навчанні й житті.

Соціально-емоційне навчання стає важливим підходом у сучасній освіті та відіграє важливу роль у позашкільній освіті молодших школярів. Таке навчання спрямоване на розвиток навичок саморегуляції, емпатії, комунікації та співпраці. У позашкільній діяльності, таких як гуртки, секції чи клуби, діти вчаться працювати в команді та вирішувати конфлікти мирним шляхом. Завдяки таким заняттям учні розвивають емоційну стійкість і вміння виражати свої почуття. Соціально-емоційне навчання сприяє формуванню позитивного середовища, де кожна дитина відчуває підтримку та прийняття. Це також допомагає знижувати рівень стресу й тривожності у школярів. Загалом, соціально-емоційне навчання у позашкільній освіті є ефективним засобом формування гармонійної та самостійної особистості.

Прикладами впровадження соціально-емоційного навчання у позашкільній освіті молодших школярів можуть стати:

1) гуртки театрального мистецтва (діти вчаться виражати емоції через рольові ігри, аналізують поведінку персонажів і вчаться співпереживати);

2) командні спортивні секції (під час тренувань і змагань школярі розвивають навички співпраці, взаємопідтримки та справедливості);

3) майстер-класи з мистецтва (малювання чи ліплення допомагають дітям виражати свої почуття через творчість, знижувати тривожність і покращувати емоційне самопочуття);

4) клуби дебатів або лідерства (у таких клубах учні вчаться аргументувати свої думки, слухати інших і конструктивно вирішувати суперечки);

5) екологічні проекти (спільна участь у висадці дерев або прибиранні територій сприяє формуванню емпатії та відповідальності за спільне благо);

б) ігрові тренінги на розвиток емоційного інтелекту (під час занять діти вивчають, як розпізнавати й контролювати свої емоції та розуміти почуття інших).

Такі заходи сприяють всебічному розвитку дитини, допомагаючи формувати не лише інтелектуальні, а й соціально-емоційні компетенції.

Соціально-емоційне навчання набуває актуальності і під час уроків. Зокрема, програма інтегрованого курсу «Я досліджую світ», що є складовою початкової освіти в Україні, чудово підходить для інтеграції елементів соціально-емоційного навчання. Завдяки цим урокам учні не лише пізнають навколишній світ, але й розвивають емоційний інтелект, комунікативні здібності, навички саморегуляції та емпатії. Всі ці якості важливі не тільки для академічного успіху, але й для життя загалом.

На уроках «Я досліджую світ» соціально-емоційне навчання може стати основою для розвитку таких якостей як самосвідомість, самоконтроль, соціальні навички та відповідальність. Наприклад, під час вивчення тем, що стосуються природи або взаємодії людей, учні можуть практикувати вміння розпізнавати власні емоції та емоції інших. Важливо, щоб діти вчилися усвідомлювати, як їхні дії впливають на оточуючих і навколишнє середовище.

У процесі проведення інтерактивних уроків учитель може включати вправи для формування самосвідомості. Наприклад, під час обговорення тем про природу вчитель може запитати, які почуття виникають у дітей при думці про ліс, море чи інші природні місця. Це не лише розвиває емоційний словник учнів, але й допомагає їм усвідомлювати власні реакції на зовнішні події. Інші вправи можуть включати групові проекти або рольові ігри, де учні вчаться розпізнавати власні емоції та знаходити способи управління ними. Уміння контролювати власні емоції, зберігати спокій у напружених ситуаціях та конструктивно реагувати на критику – важливі *soft skills*, які учні можуть розвивати в таких заняттях.

У роботі з молодшими школярами педагог має враховувати їхній емоційний стан. Він повинен використовувати мовленнєві засоби для заспокоєння, мотивації або стимулювання пізнавальної активності залежно від ситуації. Важливим елементом професійного мовлення є застосування технік виразності, таких як пра-

вильна інтонація, ритміко-інтонаційні малюнки або паузи. Це дозволяє вчителю створити емоційний зв'язок із учнями, зробити навчальний процес більш цікавим і ефективним. Завдяки цьому діти легше сприймають матеріал, відчують підтримку педагога та зацікавленість у навчанні (Гудима Н., 2018).

Також у рамках уроків «Я досліджую світ» можна розвивати навички ефективного комунікації та командної роботи. Виконуючи спільні проекти, діти вчаться домовлятися, слухати одне одного, висловлювати власну думку та поважати чужу точку зору. Наприклад, учитель може запропонувати групове завдання, де учні мають обговорити ідеї та разом вирішити, як найкраще досягти спільної мети. Під час таких вправ важливо надавати дітям позитивний зворотний зв'язок, щоб вони бачили, як їхні зусилля сприяють командному успіху.

Ще однією важливою складовою соціально-емоційного навчання є навички прийняття рішень. У рамках курсу «Я досліджую світ» учні можуть отримувати завдання, що вимагають аналізу ситуацій та ухвалення рішень. Наприклад, вивчаючи правила поведінки на природі, діти можуть обговорити, як їхні дії впливають на навколишнє середовище. Такий підхід допомагає дітям розвивати критичне мислення і навчитися приймати обдумані рішення, які враховують можливі наслідки.

Нарешті, важливим аспектом є розвиток навичок самоорганізації. На уроках можна практикувати планування діяльності: учні можуть створювати власні плани дій для досягнення певної мети. Це вчить дітей відповідальності, а також допомагає виробити навички управління часом.

Таким чином, соціально-емоційне навчання на уроках «Я досліджую світ» є ефективним способом формування емоційного інтелекту, соціальних навичок і навичок саморегуляції, створюють базу для подальшого успішного навчання та особистісного зростання. Завдяки інтеграції соціально-емоційного навчання у програму початкової школи діти отримують необхідні для життя навички, що сприятимуть їхній адаптації до вимог сучасного суспільства.

Наведемо приклади вправ соціально-емоційного навчання, які можна використовувати на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»:

«Скринька емоцій»

Мета: Розвивати емоційну усвідомленість і вміння ідентифікувати власні почуття.

Матеріали: Картки із зображеннями різних емоцій (радість, сум, злість, страх тощо).

Хід проведення:

- Вчитель показує учням зображення емоції або називає певну ситуацію.
- Учні обирають картку, яка відповідає їхньому емоційному стану, і пояснюють, чому вони так почуваються.
- Група обговорює, як можна впоратися з негативними емоціями або підтримати позитивний настрій.

«Дерево добрих справ»

Мета: Розвивати навички емпатії та підтримувати атмосферу взаємодопомоги.

Матеріали: Малюнок дерева з порожніми листочками (картками).

Хід проведення:

- Учні записують або малюють на картках свої добрі вчинки протягом тижня.
- Картки прикріплюють до «дерева», яке поступово наповнюється листочками.
- Наприкінці тижня клас обговорює, як добрі справи допомагають покращити стосунки.

«Мости дружби»

Мета: Розвивати комунікативні навички та вміння вирішувати конфлікти.

Матеріали: Стрічки або нитки.

Хід проведення:

- Учні сідають у коло і по черзі передають один одному стрічку, пояснюючи, як вони можуть допомогти або підтримати свого товариша.
- Створена «павутина» символізує дружні зв'язки в класі.
- Далі вчитель розповідає про важливість поваги й розуміння у стосунках.

«Куточок спокою»

Мета: Навчити дітей заспокоюватися і долати стрес.

Матеріали: Подушки, м'які іграшки, книги, малюнки, годинник-пісочниця.

Хід проведення:

- У куточку учні мають змогу побути наодинці, коли відчувають тривогу або напруження.
- Вчитель може запропонувати дихальні вправи, наприклад: повільно вдихнути через ніс і видихнути через рот.

- Після кількох хвилин у куточку учень повертається до занять із новою енергією.

«Що було б, якби...»

Мета: Формувати критичне мислення і вміння передбачати наслідки своїх дій.

Хід проведення:

- Учні обговорюють ситуації, які вчитель описує: «Що було б, якби всі завжди говорили тільки правду?» або «Що було б, якби ніхто не допомагав іншим?».
- Діти висловлюють свої думки, обґрунтовують їх і роблять висновки про важливість етичної поведінки.

«Хвиля доброти»

Мета: Розвивати навички самовираження та створювати позитивний настрій у класі.

Хід проведення:

- Учні стають у коло й по черзі кажуть один одному компліменти чи слова підтримки.
- Вчитель спрямовує увагу на те, як ці слова змінюють настрій учасників.

Такі вправи інтегрують соціально-емоційне навчання в освітній процес і сприяють гармонійному розвитку особистості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціально-емоційний розвиток особистості є ключовим аспектом гармонійного формування особистості, адже він забезпечує здатність усвідомлювати та керувати власними емоціями, розуміти почуття інших і будувати ефективні взаємини в соціальному середовищі. Вивчення цього феномена, яке розпочалося з праць Е. Торндайка і доповнювалося дослідженнями сучасних науковців, підтверджує важливість соціально-емоційних компетенцій для успішної адаптації, особистісного розвитку та життєвого успіху.

Сьогодні соціально-емоційне навчання інтегрується в освітні програми по всьому світу. Нова українська школа створює сприятливі умови для впровадження соціально-емоційного навчання на рівні початкової школи. Практичні вправи, спрямовані на розвиток емоційної усвідомленості, емпатії, комунікативних навичок і критичного мислення, допомагають формувати в учнів навички саморегуляції, міжособистісної взаємодії та прийняття рішень. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні взаємозв'язку між соціально-емоційним розвитком і академічними успіхами учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» (Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform). Київ : «Видавнича група «Шкільний світ», 2021. 312 с.
2. Гудима Н. Комунікативна компетентність учителя початкової школи як один із чинників його успішної професійної діяльності. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. Наук. зб. : Сер. філол. / [ред. кол.: Л. Марчук (гол.ред.), О. Рарицький (відп.ред.)]. К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2018. Вип. 15. С. 300–304.
3. Дужик Н. Соціально-емоційне навчання в системі сучасних педагогічних знань. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 2 (27). С. 186–192.
4. Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа». Київ : Видавнича група «Шкільний світ», 2021. 312 с.
5. Подофеї С.О. Емоційний інтелект та особливості його становлення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2019. № 1(3). С. 260–265.
6. Прахова С.А., Макаренко Н.М. Формування емоційного інтелекту як необхідної компетенції на шляху соціалізації дитини. *Psychological journal*. 2020. № 6 (2). С. 25–31.
7. Соціально-емоційне та етичне навчання: навчальна програма для ранньої початкової школи. Харків : Дім реклами, 2021. 320 с.
8. Семенов. А. А. Виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор : монографія. Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. 217 с.
9. Що таке програма соціально-емоційного та етичного навчання і як вона працює. *НУШ: Нова українська школа* : веб-сайт. URL: <https://nus.org.ua/articles/shho-take-programa-sotsialno-emotsijnogo-taetychnogo-navchannya-i-yak-vona-pratsyuje/> (дата звернення: 02.12.2024).
10. What is Social Emotional Learning (SEL): Why It Matters. *National University* : web-site. URL : <https://www.nu.edu/blog/social-emotional-learning-sel-why-itmatters-for-educators/> (дата звернення: 19.11.2024).

REFERENCES:

1. Analitichnyi ohliad «Mozhlyvosti dlia realizatsii sotsialno-emotsiinoho navchannia v ramkakh reformy «Nova ukrainska shkola» (Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform) (2021). Kyiv : «Vydavnycha hrupa «Shkilnyi svit», 312 s.
2. Hudyma N. V. (2018) Komunikatyvna kompetentnist uchytielia pochatkovoї shkoly yak odyń iz chynnykyv yoho uspishnoi profesiinoї diialnosti. *Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita*. № KhV. S. 300 – 304.
3. Duzhyk N. (2020) Sotsialno-emotsiine navchannia v systemi suchasnykh pedahohichnykh znan. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. № 2 (27). S. 186 – 192.
4. Mozhlyvosti dlia realizatsii sotsialno-emotsiinoho navchannia v ramkakh reformy «Nova ukrainska shkola» (2021). Kyiv : Vydavnycha hrupa «Shkilnyi svit», 312 s.
5. Podofei S.O. (2019). Emotsiinyi intelekt ta osoblyvosti yoho stanovlennia. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia Psykholohichni nauky*. № 1(3). S. 260-265.
6. Prakhova S.A., Makarenko N.M. (2020). Formuvannia emotsiinoho intelektu yak neobkhidnoi kompetentsii na shliakhu sotsializatsii dytyny. *Psychological journal*. № 6 (2). S. 25 - 31.
7. Sotsialno-emotsiine ta etychne navchannia: navchalna prohrama dlia rannoї pochatkovoї shkoly (2021). Kharkiv : Dim reklamy, 320 s.
8. Semenov. A. A. (2014). Vykhovannia liderskykh yakosteı u molodshykh shkoliariv zasobamy rukhlyvykh ihor : monohrafiia. Uman : VPTs «Vizavi». 217 s.
9. Shcho take prohrama sotsialno-emotsiinoho ta etychnoho navchannia i yak vona pratsiuie. *NUSH: Nova ukrainska shkola* : veb-sait. URL: <https://nus.org.ua/articles/shho-take-programa-sotsialno-emotsijnogo-taetychnogo-navchannya-i-yak-vona-pratsyuje/> (data zvernennia:02.12.2024).
10. What is Social Emotional Learning (SEL): Why It Matters. *National University* : web-site. URL : <https://www.nu.edu/blog/social-emotional-learning-sel-why-itmatters-for-educators/> (data zvernennia: 19.11.2024).